

L'ACCÉS MARÍTIM D'OLÈRDOLA EN L'ALTA MEDIEVALITAT

ALBERT VIRELLA I BLODA

L'anàlisi del contingut dels documents números 173, 277 i 278 del quart llibre de les Antiguitats de l'Església Catedral de Barcelona permet admetre que l'antiga Olèrdola tingué de bon antuvi uns vint quilòmetres de costa, abastant des del turó de Picorb a sol ixent fins més enllà de Cunit a ponent. L'augment de la població i la formació dels termes de Sitges, Ribes i Cubelles retallarien progressivament l'orla marítima d'Olèrdola, relegant aquella anterior fortalesa a una posició interior prenent la seva decadència. En aquest estudi hom dóna especial relleu a l'anàlisi de la rica i variada toponímia de l'alta medievalitat.

ELS ACCESSOS NATURALS

Dèiem l'any 1974 que, en un temps en què hi havia pocs camins i cap de bo, ja que els pocs que hi havia sols eren transitables a peu o amb animals de bast. Les vies de penetració de la costa a terra endins menys perdedores eren les vores dels rius o els llits de les rieres. La xarxa hidrogràfica comarcal es redueix a un riuet, algunes rieres i molts torrents, i només dos cursos es poden considerar com a vies de penetració: són la riera de Canyelles, que desemboca a Sitges, i el riu de Foix, o riera de Cubelles. Una i altre es van poblar i fortificar durant els segles X i XI. El riu de Foix, amb Cubelles quasi a vora mar, Gallifa —punt de guaita una mica enlairat— més a l'interior, Rocacrespa i Castellet dominant el congost per on el riuet obté pas vers la plana, arribant prop d'Olèrdola per la seva reraguarda, per Sant Esteve (les Masuques), Santa Margarida i la Vall, llocs on no mancaven els punts fortificats. A ponent, la riera de Canyelles era vetllada, prop de la platja, pel castell de Sitges i la torre de Miralpeix, més endins pel castell de Ribes, que abans es deia de Bell-lloc i, aigües amunt, Canyelles, ja a les envistes del castell d'Olèrdola.

Almenys teòricament, sembla que el poderós castell o ciutat d'Olèrdola deuria tenir un ple domini dels seus accessos marítims, des de més a llevant de Sitges fins més a ponent de Cubelles. Val la pena preguntar-se si era així.

ELS SENYORS DE LES TERRES

Sembla, també, que les terres recuperades devien ser de domini comtal. Adesiara era invocat un antic precepte segons el qual les terres ermes eren del domini del príncep. L'actual semàntica per al mot **erma** ens dóna el significat de «terra no habitada ni conreada». Per a fer efectiu el domini d'un territori, però, era necessari repoblar-lo, conrear-lo i defensar-lo. Els comtes, d'una banda, incentivaven la repoblació promentent franquícies als qui anessin a repoblar els ermots i, d'altra part, organitzaven la defensa posant-hi un home del braç militar i de la seva confiança, el qual, ben aviat, volia fortificar-se i, per al seu encastellament, **imposava als terrassans la tasca de contribuir a l'obra del castell**. Així, de mica en mica, les terres del comtat passaven al domini dels «milites», que aviat s'erigiren en autèntics «senyors de les terres», depenents del comte de dret, però, de fet, retallant els dominis comtals.

EL CASTELL DE SANT ESTEVE DE CASTELLET

És típic el cas de la venda efectuada l'any 977 pel comte Borrell a Unifred dit Amat de la meitat del castell de Sant Esteve,⁽¹⁾ situat a la marca del comtat de Barcelona, que confronta a cerç (NW) amb el terme de Kastrum Vetere (Castellví de la Marca), i amb el d'Olèrdola, d'aquillò (nord, tramuntana) amb la ja esmentada Olèrdola, i s'ajunta a la serra que hi ha sobre **Crespa Rocha** (Rocacrespa) seguint l'esmentada serra que hi ha entre els dits termes de Sant Esteve i de **Cubelles**, d'on segueix fins al **Caldario** (Calders), que és de Santa Oliva, i, per occident (ponent), fins a la guàrdia de Banyeres, a la serra que hi ha entre el dit terme de Castellet i l'esmentada Santa Oliva; el preu de la venda fou de 60 pesos d'or. Vol dir això que, el territori d'Olèrdola, vist des de mar, quedava limitat pel seu flanc esquerre pels termes de Sant Esteve de Castellet i de Cubelles.

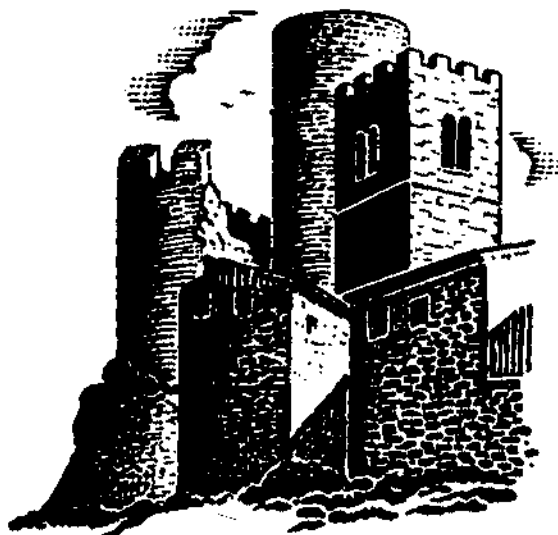
EL FLANC ESQUERRE DEL TERME D'OLÈRDOLA

Ignasi M.ª Muntaner, del «Grup d'Estudis Sitgetans», exhumà, recentment, el conegut document de dotació de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola.⁽²⁾ De la seva transcripció llatina, n'extractem les confrontacions que hom pot atribuir als límits de la banda de ponent:

«...uadit usque in riuo de Fouexo, et sic per ipsa estrata qui pergit ad uilla qui dicitur Ffriol et sic peruenit in aquaducto qui dicitur Ballobono. A parte uero occidentis inqoat in iam dicto riuulo Ballobono, et injungit in rio que dicitur Sancti Stephani, et sic ipsa Sinapi et per ipsas Borrellarias et per Argadarias et usque ad puio de Fluridio et per ipsa Pineda et graditur per ipsa comba Luposa usque in ipsa mare».

Assajarem la possible identificació de certs topònims per veure si podem determinar, amb certa aproximació, la trajectòria que seguia la línia terminal assenyalada l'any 991, any de la dotació de Sant Miquel.

riuo de Fouexo. Riu de Foix.

Castell de Sant Esteve de Castellet.

uilla que dicitur Firriol: *Firriol* sembla correspondre a un nom propi; així, en document de l'any 993,⁽³⁾ llegim: «vinea de Ferriolo», a llevant de la Sanabre.

Ballobono (*aqueducto* o bé *riuulo*). Torrent o riuet que, en aquell lloc, era la divisòria dels termes d'Olèrdola i Castellví de la Marca: «*Vadit per ipsum torrentem Balliboni usque in termino castri Sancti Stephani*»;⁽⁴⁾ correspon al torrent de la Bruixa.⁽⁴⁾

rio dicitur Sancti Stephani: És la riera de l'Estelella, que voreja l'antiga església de *Sancti Stephani*, que era de Sant Cugat i donà nom al terme del castell de Castellet.

sic ipsa Sinapi: la Sanabra, nom donat a la mostassa borda (*sinapis alba*). En altres escriptures coetànies ja se li dona el nom: «in termino de castro Olerdula, in locum que dicunt ad ipsa Sanabre».⁽³⁾ Milà i Fontanals traduí per *Mostallera*, derivat de mostalla, nom antic de la mostassa. Substitueix el topònim *Sanabra*.

Ipsas Borrelarias: les Borralleres, torrent que, tal com el de la Sanabra, desemboca al riu de Foix, per la riba esquerra. Probablement deriva també d'un nom de planta: barrella (*salsola sorda*).

Argadarias: Lloc no identificat. N'ignorem el significat.

Puio de Floridio: Puig de Florit, topònim existent al terme de Castellet. Un document esmenta la dita «guardiola de Floridio»;⁽⁵⁾ És prop del límit oriental del terme, a més de quatre quilòmetres a llevant del castell de Castellet.

ipsa Pineda: la pineda. És corrent referir aquest topònim al mas de Cova Pineda que, trobant-se entre el Puig Florit i el riu de Foix, comportaria una inflexió de la ratlla termenal, que, des de la Sanabre, se n'allunya en direcció SE. Remarquem, però, que el document només assenyala la Pineda, ço és, un bosc de pins que, potser, encara avui rememora el fonsal del Pi Gros i que va des del Puig Florit al riu.

comba Luposa: Coma Llobatera. Topònim avui oblidat, però que pervivia encara al cadastre de Vilanova i la Geltrú fet l'any 1739. Era una partida del terme que afectava unes deu peces de

terra, amb unes 25 hectàrees d'extensió. Els punts de referència són els masos de Na Miquela, Masalleres i de l'Artis, tots ells prop del punt on es troben els tres termes, Canyelles, Castellet i Vilanova i la Geltrú.⁽⁶⁾

usque ipsa mare: de la coma Llobatera fins a la mar. No hi ha cap referència per on passava aquella línia divisòria. Per descomptat que, si hagués seguit el riu de Foix, hauria constatat en el document. Tampoc no s'esmenta Cubelles.

ELS LÍMITS DEL TERRITORI DE CUBELLES:

Cubelles s'esmenta ja l'any 977, en l'escriptura de venda de la meitat del terme de Sant Esteve.⁽¹⁾ És, per tant, tan antiga com Castellet, però els seus límits més o menys precisos són de l'any 999 quan el comte Ramon Borrell III, amb la comtessa Ermessenda, van vendre a *Gondeballi*:⁽⁷⁾

«*terras cultas vel eremas nostras propias quod habemus in comitatu barchinonense in terminio de castrum Olerdula in locum ubi dicitur *maritima* sive *Rocha Crespa*⁽⁸⁾ ut *Cubelles*... Affrontant ipsis de orientis in ipso *torrente* qui est ad ipsa *uilla episcopale* qui pergi a *Mata Bona*. De meridie in littore maris. De acciduo ad ipsa *spelunca* qui est a *Calaphel*. De circii in ipso *bargallone* qui descendit usque ad *esderroca presbiteros*».*

Permeteu-me analitzar els anteriors topònims i també un antropònim:

Gondeballi: Gombau de Besora; aquesta identificació és òbvia, ja que en el testament d'aquest magnat consta la cessió del castell de Cubelles a les seves filles Ermengarda i Ermessenda. La data és de l'any 1041;⁽⁹⁾ per tant, Gombau senyorejà Cubelles durant 42 anys. Segurament fou el constructor del castell.

Rocha Crespa:⁽⁸⁾ Rocacrespa, caseriu d'aquest nom, a les vores del riu de Foix entremig de Cubelles i Castellet. Durant el règim corregimental. Rocacrespa, i Cubelles formaren ajuntament per separat.

torrente: Sense nom, era el límit del territori de Cubelles per la part de llevant. Segons el pare Garí, historiador de Vilanova,⁽¹⁰⁾ «el torrente llamado de la 'Pastera' era la división de ambos términos», referint-se als termes de Cubelles i la Geltrú.

villa episcopale: Vila Bisbal. Aquest lloc també s'esmenta l'any 1002⁽¹¹⁾ en una donació al monestir de Sant Cugat d'un alou del terme del castell d'Olièrdola, als anomenats *Laccuna Alba* i també *Canellas*, així com el puig dit *Guillermo*, amb els seus apèndixs i els seus termes: de part de llevant limita amb termes de *castrum Olivella*, a migdia amb l'alou de les *Ribas* i també amb la *villa episcopale*, a ponent amb el *castrum que dicunt s. Stefano* i a tramuntana amb els llocs que es diuen *Trestorno* i *Magriniano*. Només veient un mapa dels termes que s'esmenten hom pot veure clarament la zona d'ubicació de l'esmentada *vila episcopal*. Més endavant tractarem de puntualitzar aquesta localització.⁽¹²⁾

Mata Bona:⁽¹³⁾ Hi ha documents que assenyalen l'existència en altre temps d'un dit *mas de Matabona*, avui desconegut. L'hem trobat figurant en un petit manual de protocols de l'any 1737, del notari vilanoví Gerau Cassaní, en un instrument referent a «una pessa de terra, part de vinya, part campa, ab alguns arbres de oliveras y altres fruiters plantats lo demás montanya, de tinguda de 40 jornals... situada a la Quadra de Rocacrespa y en la partida nomenada *mas de na Miquela*, que antigament se deia *mas de Matabona*. Afronta a sol ixent ab Salvador Ferrer, del mas de l'Artís, que antes era de Josep Plana, dit *Baró*, a migdia y ponent ab tal Plana dit *Baró de la Pescateria* y a tramuntana part ab *Josep Cassanyas*, pagés de Castellet y part ab dit Salvador Ferrer». La partida del *mas de na Miquela* també s'esmenta en el cadastre de l'any 1739, però no s'hi dona fe de l'existència de cap masia. El *Mas de l'Artís*, de Salvador Farré, pagès, amb 220 3/16 jornals al núm. 1300 i 26 1/16 jornals al n.º 1304 i el de Josep Plana, dit Baró, amb una peça de terra, n.º 1303, de 11 8/16 jornals al *Mas de na Miquela*, per últim, en terme de Castellet i la Gornal, a poc més de 2 quilòmetres a NW del Mas de l'Artís, el mas de *Can Casanyes*, que fou de l'esmentat Josep Cassanyes i dels seus successors. Amb semblants coordenades sembla clara la zona on hi hauria l'antic *mas de Matabona*, el qual, per altra part, no podria ser allunyat del brancal que, separant termes, arribava a

Restes de la talaia medieval d'Olièrdola segons un gravat d'Alexandre de Laborde de l'any 1806.

la mar vorejant la *vila Bisbal*. Això ens porta al remarcable lloc on hem situat la *coma Llobatera*.

Encara un altre comentari als límits occidental i septentrional del territori de Cubelles:

Spelunca qui est a Calaphel,⁽¹⁴⁾ ço és, l'espluga —o cova— que hi ha a Calafell. Hem de rebutjar la fàcil interpretació que seria aquesta la cova, encara visible en l'actualitat, damunt de la qual s'eregiren més tard l'església i castell de Calafell, perquè no tenim constància que mai hagués arribat tant cap a ponent el terme de Cubelles. Deu tractar-se d'un punt no identificat proper a Montpeó, seguint el terme el torrent que anava d'aquest lloc a mar, per les cases de Segur, que, altrament, és el límit de ponent tradicional de Cubelles i les seves quadres.

Esdarroca Presbiteros, topònim avui, per nosaltres, desconegut. El pujol de Trenca-roques, proper al lloc on, actualment, convergeixen els termes de Cubelles, Cunit i Castellet, pot ser una simple coincidència de poca rellevància:

Ipsa Bargallone,⁽¹⁵⁾ el Bargalló. Topònim corresponent al nom que, a la comarca, hom dóna a la palmereta *Chamaerops humilis*, única espècie autòctona representant de la família de les palmàcies, pròpia de la regió costera de la Mediterrània, del Baix Llobregat a l'Alacantí. També se li dóna el nom de *margalló*, però, a casa nostra, el nom que trobem més difós en topònims és el de *bargalló*, amb una antiguitat de no menys de mil anys. Però, on era el *Bargallone*? Creiem que cal cercar-lo al punt de convergència dels termes d'Olèrdola (Canyelles), Ribes o la Vila Bisbal i el castell de Sant Esteve (Castellet). Allà, encara, hi ha un lloc conegut pel nom de **Pla de les palmeres**, segurament per l'abundància d'aquestes palmeretes que foren, en altre temps, molt aprofitades per a la fabricació casolana d'escombres, cabassons, cistells i altres objectes. El deler de *palmejar* dels collidors de fulles del bargalló, sense respectar fites ni dominis termenals, motivà un sorollós plet entre la gent del castell i terme de Castellet i els habitants dels castells i termes de Cubelles i la Geltrú, dirimit per la concòrdia del 12 d'octubre de 1450. Anotem, de passada, uns versos de l'advocat i escriptor Teodor Creus i Coromines, en «Set Contallas del Temps Vell»:

«Lo BERGALLÓ, només PA DE LLOP dona aspre i migrat; sols la palmera dàtils».

associant el **llop** a les palmeretes de la nostra màquia. Pot ésser una pura coincidència, però el cert és que el *pla de les Palmeres* és ben proper a la *coma Llobatera*; el pas dels llops, fins ben avançat el segle XIX, corria fins a la platja seguint el tàlvec del torrent que anava de *Matabona a la Vila Bisbal*. Era aquest i no altre el límit occidental del territori assignat a la basílica de Sant Miquel d'Olèrdola, exclos, per tant, el terme subsidiari de Cubelles.

EL FLANC DRET DEL TERME D'OLÈRDOLA

Seguint la lectura de l'acta de dotació de Sant Miquel, transcrivim:

«A parte uero meridies inquat per ipsa mare, et sic per ipsas *Cegias*, per fonte *Anastasio* sic per fonte de *Cuzinas*, per ipso *Capra Fico*, gradit per ipsa *Gavarra*, usque in spelunca qui dicitur *Derru*».

Com anteriorment hem fet, assajarem també la identificació dels topònims d'aquest sector:

Cegias,⁽¹⁶⁾ Sitges. Per a nosaltres, des de fa quaranta anys, aquesta identificació és indiscutible. De moment, el lloc es troba damunt de la mar. Altrament, el topònim es repeteix l'any 1041, quan el bisbe Guislabert donà en feu el castell de Ribes, amb els seus termes i pertinences, excepció feta del «castrum quod hedificatum est in pugio voccitatum *Cegias*». És a dir, el nom de *Cegias* corresponent a un puig, —puig de *les sèquies*? puig de *les sitges*?— on s'edificà un castell, probablement quan tenia Folc el castell de Ribes, ja que, en fer la restitució a l'església de la Santa Creu i de Santa Eulàlia, lliurà el castell que havia retingut injustament «cum suis terminis, pertinenciis, adiacentis etiam cum omnibus turris, hedificiis constructus in termino iam dicti castris, aut adhuc ibi sunt construendi...»⁽²²⁾ ço és, no sols les forteses ja fetes, sinó també les que s'estaven construint. Com

que en el document no és esmentat el castell de *Cegias* i sí que ho és dos anys després, pot suposar-se que la construcció que es feia el 1039 ja era llesta l'any 1041.

L'evolució del topònim, en la seva forma escrita, és lenta. En el testament de Guisla de Besora, vídua de Mir Geribert (després de l'any 1067) trobem la forma *castrum Cigias*; en un altre document no datat, posterior a l'esmentat, ja que és una taula dels alous eclesiàstics que tenien en feu, entre altres, els fills de Mir i de Guisla, trobem el nom de lloc *Ciges*, nom que també trobem el 1131 i el 1144; trobem *Cigis* el 1169, éssent, però, *Ciges* la forma predominant que hom llegeix en les escriptures del segle XII. El que no sabem és si, en la popular, *Ciges* es pronunciava —més o menys— tal com ara hom pronuncia Sitges. En tot cas, és l'antiga *Cegias*.

Fonte Anastasio, topònim avui perdut, lloc, per tant, no identificat.

Fonte de Cuzinas,⁽¹⁸⁾ font de les codines. Codina és un clot natural que hi ha damunt d'algunes roques i que s'omple de l'aigua de pluja que s'hi manté per algun temps. Font-codina és aquella que té al dessoria una codina de pedra que serveix de pica per a l'aigua de la font. Aquest topònim es conserva a la propietat d'Aliona, a la ratlla de la separació del terme de Ribes amb l'antic terme de Jafre. La font anterior ha de cercar-se entre la Codina i la mar, una mica a llevant del puig de Sitges.

Capra-Fico,⁽¹⁹⁾ el Cabrafic, mas del terme d'Olivella que ha conservat el nom antic, almenys del XVII; en un llevador de l'any 1711 es llegeix un assentament segons segueix: «Pere Grau, pages de Olivella, pel mas anomenat *Cabra Fich*». Més recentment, el mas es conegué pel nom de *can Grau*, i així figura en els mapes topogràfics en ús. El Cabrafic és situat a uns 3,2 km a NE de les Codines, en direcció al prominent puig de la Mola, distant 1 km del Cabrafic, on convergeixen actualment quatre termes: Olivella, Begues, Olesa de Bonesvalls i Avinyonet.

El nom de Cabrafic, indica l'existència de figueres silvestres, també dites figueres bordes o cabrafiques (*Ficus carica*)

ipsa Gavarra,⁽²⁰⁾ la Gavarra, nom donat a un fons o torrent,

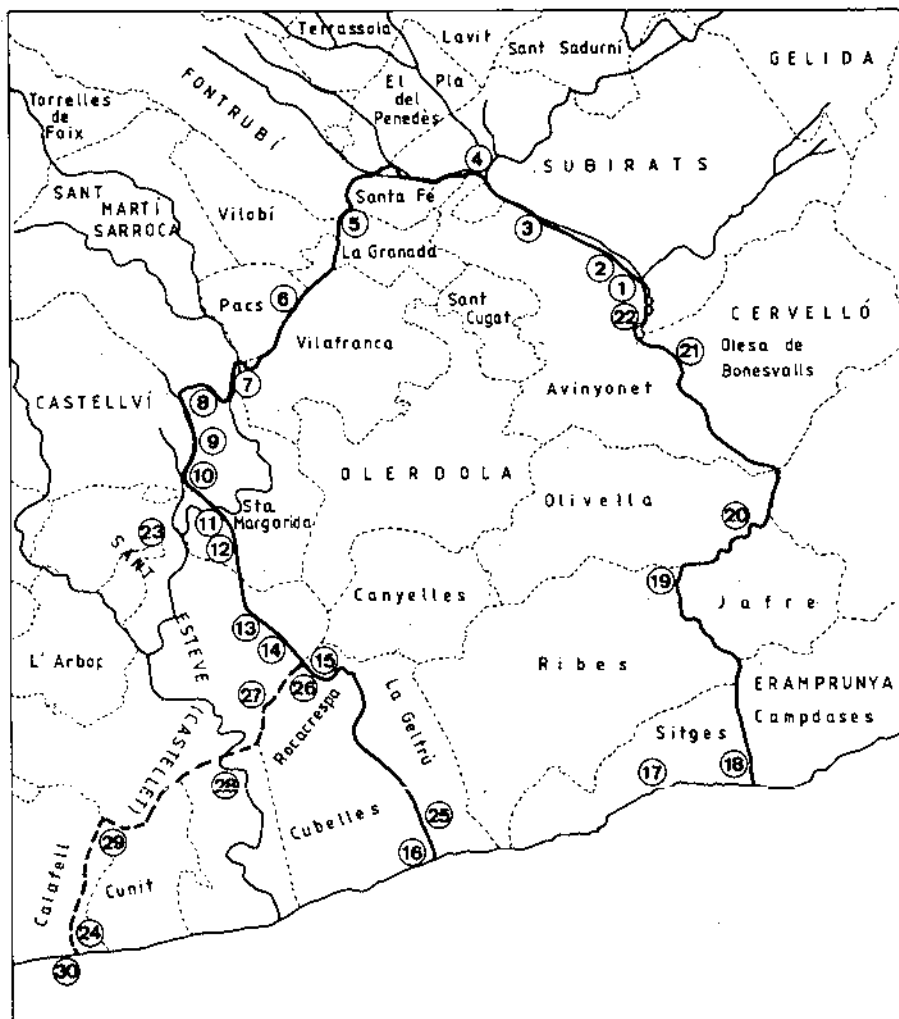
constituïnt la línia termenal que separa Olesa de Bonesvalls i Avinyonet. Al terme d'Oleseta hi ha el mas de la Gavarra, a mà esquerra de la carretera que actualment va de l'Hospital a Vilafranca del Penedès. La Gavarra és situada a 2,5 km del puig de la Mola, en direcció vers el NW, i el significat del topònim també deriva del regne vegetal. Les gavarres són una varietat de roses silvestres (*Rosa canina*).

spelunca qui dicitur Derru,⁽²¹⁾ espluga (o cova) dita Derru. Milà i Fontanals, i després d'ell molts altres autors, situà aquest punt al mas de can Ràfols dels Caus, ja que un d'aquests caus podria ésser l'espluga. També, forçant la lectura, s'ha convertit *Derru* en *Derii* i han traduït el topònim per **Cova del Rei**. I per què del rei? Al cap i a la fi, rei, en llatí, és «rex» i d'una cosa «del rei» en diríem «regia». I de quin rei? En tot cas, qualsevolga interpretació de l'enigmàtic *Derru* no és rellevant sinó és vinculant-la amb la seva ubicació. Hi ha, a la divisòria dels termes entre Olesa de Bonesvalls i Subirats, el suggerent topònim de *Serra de Ries*, justament entremig de la Gabarra i can Ràfols dels Caus.

L'espluga *Derru* és important perquè és principi i final de la delimitació del territori dotal de Sant Miquel d'Olèrdola,⁽²⁾ havent nosaltres deixant de banda el tros que va de l'esmentada *spelunca qui vocitatur Derru* fins al *riuo de Fovexo*, ço és, tota la diguem-ne frontera septentrional de la dotació de Sant Miquel d'Olèrdola, si més no, perquè el nostre propòsit era centrar aquest nostre treball en les vessants marítimes del terme.

ELS TERMES CONFRONTANTS DE LA PART DE LLEVANT

Quan l'any 1039, com ja s'ha dit abans, Folc Geribert restituí a la Seu el cas de Ribes, es manifestava que el terme del castell era «in termino de Olerdula» i limitava «de oriente initium **castr** *Erapronianum* et *Olivellé*. De meridie usque in medium mare, de occiduo in *Cubelles*, de circio in ipsa *franchitate de Olerdula...*».⁽²²⁾ És a dir, segons aquest text, la sortida a la mar del territori d'Olèrdula

**ELS LÍMITS DEL TERME D'OLÈRDOLA SEGONS
ELS DOCUMENTS DE L'ARXIU DE LA CATEDRAL DE
BARCELONA**

(1) Spelunca derru	Espluga Derru	(a)
(2) Fonte de Canta Lupis	Font de Cantallops	(a) i (b)
(3) Gorgo nigro	els Gorgs	(a) i (b)
(4) Torrento de Arannono	torrent de l'Aranyó	(a) i (b)
(5) Turre de Elmerado	torre d'Elmerad (la Granada)	(a)
(6) rio qui dit Mathana	riu de la Massana	(a)
(7) riuo de Fovexo	riu de Foix	(a)
(8) ipsa ruvira in termini de S. Martini de Olerdula	la Rovira	(b)
(9) villa de Ferriolo	vila de Ferriol	(a) i (b)
(10) torrento de Ballobono	torrent de Vallbona (de la Bruixa)	(a) i (b)
(11) ipsa Sinapi	la Sanabre	(a)
(12) ipsas borrellarias	torrent de les Borralleres	(a)
(13) puio de Fluridio	puig de Florit	(a)
(14) ipsa pineda	la pineda	(a)
(15) comba luposa	coma Llobatera	(a)
(16) ipsa mare	la mar	(a)
(17) ipsas Cegias	les Sitges	(a)
(18) pino quorbo	Picorb	(b)
(19) fonte de ipsas cuzinas	font de les Codines	(a)
(20) capra fico	Cabrafic (can Grau)	(a) i (b)
(21) ipsa Gavarra	la Gavarra	(a) i (b)
(22) Ullastrello	Ullastrell	(b)
(23) puio de Montananos	puig de Montanyans	(b)
(24) aqua de Chunido	aigua de Cunit	(b)
(25) villa episcopale	vila bisbal (la Geltrú)	(c)
(26) mata bona	mas de Matabona	(c)
(27) ipso bargallone	el Bargalló (pla de les palmeres)	(c)
(28) rocha crespa	Rocacrespa	(c)
(29) spelunca qui est a calaphel	espluga de Calafell	(c)
(30) littore maris	litoral de la mar	(c)

(a) Antiquitatum Ecclesiae Cathedralis IV, núm. 277
 (b) Antiquitatum Ecclesiae Cathedralis IV, núm. 278
 (c) Antiquitatum Ecclesiae Cathedralis IV, núm. 173

deuria ésser compartida pels termes de Cubelles i de Ribes. Als flancs llurs se situaven els termes castellers de Sant Esteve de Castellet i de l'Eramprunyà i Olivella. Ens permetrem, ara, fer una breu descripció dels límits d'aquests dos darrers termes.

Castro Erapruniano, castell d'Eramprunyà, és documentat des de mitjan segle X, esmentant-se en una donació de terres al monestir de Sant Cugat del Vallès, datada de l'any 957.⁽²³⁾ Una altra donació, més explícita, és feta l'any 970 al cenobi de Santa Maria, al lloc dit «*Castello de Feles, in terminio de castro Rodanas, Erapruniano*», amb les afrontacions següents: a cerc, *in via de s. Clemento*, a tramuntana amb terme de *Monte Baio*, a migdia *in via* i a ponent *cum ipso torrente qui discurrit*. L'antic nom de *Rodanas* = Rosanes que tindria el castell assenyala una comunitat de cognominació amb Castellví de Rosanes, a la mateixa comarca del Baix Llobregat i qui sap si una pretèrita i comuna dependència de Sant Pere de Roda. La via, camí que hi havia a migdia, és possiblement part de l'antic camí litoral de Tarragona a Barcelona. Aquesta via —a migdia— torna a esmentar-se l'any 976 i en anys posteriors. Pel testament del comte Borrell II (992)⁽²⁵⁾ sabem que l'Eramprunyà era de domini comtal. Fou encomanat a Gombau de Besora i, a la seva mort, a la seva filla Guisla, muller de Mir Geribert, i als descendents d'ells dos. El castell d'Eramprunyà era cap i casal d'una extensa rodalia que comprenia els actuals termes de Castelldefels, Gavà, Begues, Sant Climent, Viladecans i part de Sant Boi. Limitava a tramuntana amb el castell de Cervelló i a ponent amb Olèrdola. El problema radica en la línia de contacte entre l'Eramprunyà i Olèrdola, òbviament en algun indret del massís de Garraf. Una donació del comte Ramon Borrell i la comtessa Ermessenda a Santa Maria de Castelldefels fixa el límit occidental *in ipso Garrafo vel Edera*.⁽²⁶⁾ Però, on del Garraf? El topònim Edera —que podem creure que ve del llatí Hedera = Heura, no hem pogut identificar-lo amb cap lloc actual.

Més ençà, l'any 1068, Gombau, fill de Mir Geribert, feia un conveni amb Ramon Ysimbert sobre el castell d'Eramprunyà,⁽²⁷⁾ comprenent el *castro que dicunt campo de Asinus*, ço és, *Campdàsens*, nom de lloc que s'ha mantingut fins avui. Aquest conveni ens assenyala una important penetració de l'Eramprunyà

en direcció a ponent, amb una important franja costera, com es demostra en el testament de Gombau Ramon, fill de Ramon Ysimbert, que concedeix a Guillem Ramon, l'any 1097, entre altres deixes, el *castrum de Campis de Asinis, cum decimis et primiciis et usaticus de mar vel in terra, quad solebat abere in omnibus portis*.⁽²⁸⁾ Ço és: corresponien a Campdàsens els usos i costums corrents a tots els ports de mar.

Al seu torn, l'esmentat Guillem Ramon, l'any 1143, deixava al seu fill Ramon, amb el referit castell d'*Erampruniano*,⁽²⁹⁾ el castell de *Campis de Asinis, cum de mare et locum de lafer*, és a dir: el castell de Campdàsens, amb el mar i el lloc de lafer = Jàfar o *Jafra*.

Com a conclusió, podem establir que, si Campdàsens i Jafra, o Jafre, eren de l'Eramprunyà, no podien ser de la demarcació olerdulana.

Campo de Asinus, textualment *Camp d'ases*. Hom imagina una prada on pasturarien ases, però sembla que aquest bestiar ja no seria el predominant al segle XI, tota vegada que en la donació de l'any 1068 només s'esmenten *porcos et multones*. L'any 1163, el comte-rei Alfons I concedí al prevere Joan un terreny per a edificar un monestir dedicat a Sant Vicenç a les *cumbas de campo asinorum*,⁽³⁰⁾ ço que confirmaria ser el rei senyor alodial d'aquells territoris, com una extensió que eren del castell d'Eramprunyà. Així era, encara, pels començos del segle XIV, quan el rei Jaume II, l'any 1323, comprà primer l'alou i, després, el mer i mixt imperi del castell al tresorer Pere Marc, pel preu del 120.000 sous, moneda de Barcelona, en aquesta venda, s'hi comprenia el castell i terme de Campdàsens que el monarca readquirí per vuit mil sous que pagà a Pere Marc i, pel mateix preu, fou transferit a Bernat de Fonollar, senyor que ajuntà a l'ensems Campdàsens i Sitges, unió que es continuà i consolidà amb el pas dels anys, separant definitivament Campdàsens —agregat a Sitges— de l'antiga dependència de l'Eramprunyà. Al fogatge manat fer pel rei Pere l'any 1359 (?), s'atribuïen 2 focs al castell de Garraf, 15 al de Campdàsens i 109 al Castell de Sitges. La superioritat demogràfica del darrer explica abastament l'absorció dels termes dels dos primers per l'esmentat en tercer lloc.

Però, retornant al segle X, quan el territori olerdulà comprenia

Sitges, a manca de dades més concretes diríem que la línia de separació amb les terres de Campdàsens i l'Eramprunyà partiria de la *Fita Grossa*, a la penya Riscla (on convergeixen els actuals termes de Sant Pere de Ribes, Sitges i Olivella), carenant vers el *puig d'en Boronet* i d'ací aniria fins a la mar, a la *cala Forn*,⁽³¹⁾ que afrontava a sol ixent i a tramuntana amb el terme de Campdàsens.

Jafar, Jàfar, o Jafre, lloc que, malgrat l'enorme antiguitat que li confereixen les històries fabuloses,⁽³²⁾ no hem trobat documentat al Garraf fins al ja esmentat any 1143,⁽²⁹⁾ i no pas com si es tractés d'un castell o terme, sinó, només, d'un lloc, suposadament habitat. Tal vegada la precedència toponímica del lloc de Jafre de Ter, al Baix Empordà, documentat des de l'any 1017⁽³³⁾ amb el nom de *Jafar*, ens pot fer creure en un desplaçament de topònim, fenomen abastament conegut en altres indrets penedesencs. Entre els signants de la donació al prevere Joan de bona part del terme de Campdàsens per a la fundació d'un monestir agustinià trobem un *Raymundo de Jafar*,⁽²⁸⁾ l'any 1163. Altres personatges així cognominats, hom els pot trobar en els documents de la baixa medievalitat, com és el cas de Bonnat de *Jaffero* (1323), però el cert és que en el fogatge de 1359 la *casa de Jafer* només aforava un foc. Malgrat tot, el 1332⁽³⁴⁾ ja existia una església de *Santa Maria de Jafer*; tenia rector propi, però en la visitació de l'any 1413 consta que la titulada *Santa Maria Castri de Jaffer* feia més de 40 anys que no tenia rector. Conseqüentment, en la visita de l'any 1508, la *Ecclesiam sub invocatione Beata Maria de Jaffer*, era sufragània de Sant Pere d'Olivella.

En tot cas les afrontacions dotacionals de Sant Miquel d'Olèrdola de l'any 991⁽¹⁾ són prou clares perquè afirmem que el «terme» de Jafre quedava fora d'aquests límits. Se'ns diu que, l'any 1790, la titulada «Baronia de Jafre» encara tenia termes propis i la *riera de Jafre*, o *del Carxol*, havia fet de frontera.⁽³⁵⁾ De fet, al nord del curs d'aquesta riera, hi trobem el pujol de *la codina* i el mas de *can Grau*, o *Cabrafic*, però també els masets *de Dalt* i *de Baix*, que pertangueren al terme de la tardana baronia, situats entre la riera i *la Codina*. També, a la part NE del terme, la riera s'endinsa cap a l'actual terme de Begues, tocant al Corral Nou, però deixa, a mà dreta del seu curs, el *fondal de les Conques*, grimpant fins al cim de *la Mola*, on encara es manté un contacte puntual amb el terme

d'Avinyonet en aquella fita on s'apleguen també els termes d'Olivella, Begues i Olesa de Bonesvalls.

Olivella. Implícitament, el terme d'Olivella, exclosa la posterior agregació de Jafre, era comprès en la dotació de Sant Miquel. Tal vegada el primer esment conegut sia la donació de **Viladellops** al monestir de Sant Cugat del Vallès, feta per Ényec Bonfill l'any 992.⁽³⁶⁾ Hi llegim que la donació era al comtat de Barcelona *in ipsa Marchia, iusta Penitense, infra terminos de Olerdula vel de Olivella, vel de ipsa Maritima*. Puntualitza que a orient tocava amb els termes de *castrum Olivella*.⁽³⁷⁾ De prop, l'any 1002, tenim la donació de Llacunalba o bé Canyelles que també tenia el terme de *castrum Olivella* a la banda de Llevant. De qui era el castell d'Olivella? Les opinions divergeixen entre el domini bisbal i el de la casa de Cervelló. Nosaltres ens decantem pel primer. Quan, l'any 1271,⁽³⁸⁾ el bisbe Arnau de Gurb fundà el Priorat de les Verges, a la catedral de Barcelona, li donava tres de les quatre parts del domini directe del «castrum nostrum de Olivella». Fra Bernat Pelegrí, que succeí el bisbe Arnau de Gurb en la seu barcelonina, interessat en la construcció de la nova catedral de Barcelona, pledejava l'any 1294 contra el prior de la Capella de les Santes Verges,⁽³⁹⁾ per la cessió —al seu entendre arbitrària— de les rendes que corresponien a la Seu per raó del castell d'Olivella. El document de la sentència arbitral, sense anul·lar la cessió, reconeix l'anterior jurisdicció que tenia el bisbe sobre el castell i terme d'Olivella.

L'extensió al terme d'Olivella dels dominis del castell de Cervelló és, sobretot, inspirada pels límits assignats al dit castell l'any 992 en l'escriptura de la venda efectuada pels comtes Ramon Borrell de Barcelona i Ermengol I d'Urgell a Enyec Bonfill,⁽⁴⁰⁾ ço és: a llevant el riu *Lubrigado*; a migdia els termes de *Erapruniano* i de *ipso Lauro*, pujant fins a la *turre de Eles* i retornant al *Lubrigado*; a ponent, *in terminio de Olerdula*, i a tramuntana, els termes d'*Olerdula*, *Subiratus*, *Gellita* i *Corbaria*, retornant, com és notori, al riu Llobregat. El contacte entre Olèrdola i la casa de Cervelló, si podem donar algun valor a l'acta de consagració de Sant Miquel d'Olèrdola, es produiria, segons ja hem avançat, seguint la línia termenal de migjorn i llevant del castell d'Olivella.

És clar que aquests «termes» no eren pas fronteres im-

permeables i molt menys els d'Olèrdola, on s'entortolligaven munió de feus i sots feus en competència quan no en disputa. Assenyalem, com a exemple, el testament de Gerau Alemany, del 8 de maig de 1193,⁽⁴¹⁾ en el qual feia i desfeia en una nòmina de no menys de trenta-tres castells, entre ells els de *Gellita*, *la Granada* i *Ferran*, però no el d'Olivella. Així, l'any 1160,⁽⁴²⁾ un altre Gerau Alemany —segurament el pare de l'anterior testamentari— donava en feu a Raimundo Amadi i al seu fill *Petro de Puigrog* (Porroig) unes terres del terme del castell de Ferran, situades davant mateix del Porroig. Doncs bé, aquests mateixos personatges i altres familiars seus, sots-feudataris dels Cervelló, donaven a Cabot, Guillem, Isar, Pere, Guillema, Arnau i Bernat, l'any 1164, un puig erm, autoritzant-los a conrear les terres i a construir-hi cases i fortificacions, dins del terme del *castro de Olivella*,⁽⁴³⁾ sense que hom esmenti de qui era el terme i jurisdicció del dit castell. Tampoc no s'aclareixen aquests punts en l'instrument de venda del castell que ens ocupa, efectuada el 1038,⁽⁴⁴⁾ en virtut de la qual els germans Ramon i Bernat el transferiren a Gerau, un altre germà seu. No disposant, emperò, del text o de la transcripció d'aquest instrument, no podem fer-ne cap judici de valor.

EL SEGON DOCUMENT DE LA DELIMITACIÓ TERMENAL D'OLÈRDOLA

És sabut que, en el quart llibre de les antiguitats de la catedral de Barcelona, s'hi troba, amb el número 278, el que es diu «Breve de ipsas fronteras de terminis de Olerdula», el text del qual ens permetem transcriure pel poc coneixement que se'n té. Diu així:

«In primis de oriente in pino quorbo, sic vadis usque quaque ad ipso cabra figo usquaque ad ipsa ciga qui est ad ipsa gavarra, sic vadit per ipso ullastrello, sic vadit per villa secha, usquaque ad ipsa petra fita qui est in termino de subirados. De canta lupos sic vadit per ipsa fonte qui est in termino de subirados. De canta lupari sic vadit per ipso gorgo nigro. Sic vadit per ipso agua ducto usquaque ad ipsa petra ficta qui est in ipso torrento de arannono. Usquaque vadit per ipso torrento usque ad fonte de ipso roverello. Vadit usquaque ad

cubel

In 173.

In nomine dei amen. Ego Rannudus gratia dei comes et
 comes mei Ermelindus comitis. Unde dicitur
 sumus et condubali emprore p hie scriptura
 uniuersus nre iudicis et nre culas uel
 armis nris qus qd habim. I comitatus bar
 dente in monte de castro olerdola in locu
 ubi dicitur maritima sive rocha cresta ut in
 bellis. qui nō aduenit ad me Rannudus d
 guntore nō ut p omīq; uocis. 7 ad me
 Guntore p mō decimū. Affronantur p
 de nris de ouctis in ipō corruat qui est
 ad ipā ulla epāle qui pgr amata bona.
 De midie in lano maris. De oco ad
 ipā spelunca qui ē acalaphet. De arcu: i
 ipō bangallone qui descendit atq; ad el
 democha ptius. Quānū mīta istas affron
 mationes pūbūt. sic uidim. ē nris culas
 mēmas. petras et rochas. montib; i ual
 lē. pmas et pūsaus. siluē et garras.
 apas aquarū. cū omī gēne arborū qui
 mīta sunt. sic unidm. ē totū abintegrū.
 q̄rias ut reges hōs equū. n p̄r p̄r
 hōlo. i. obano p uncas. v. Quantū ep
 na pōū nō dedistis nos uideros de p
 fone manū nris acceptū. i. mē d ipō
 pō apor w epone nō remāsit ē manū
 fētū. Quē nō p̄dicas tras culas ut in
 culas. q̄ras ut rochas. collib; sive ual
 les. iudicatus ut stagnis. arborib; fruc
 uolūq; ut infructuosis que ē iudic. de
 nris iure in tuo exatim. dūa et potestatis.
 ab omī auergrat. ut qui qd emū fide
 uenit. in dca nōc hōis plenā potestatis.
 Qd si nos uideros. aut aliq; hō qui cōt
 huc unidmone. p̄mūpē dū uenit. aut
 nos uenim. aut aliq; amercusq; hō. si h
 ualū unidicant. si cōponat aut cōponim
 ē ipā omī abiat i duplo cū omī sua in
 melioratione et ista uideros omīq; ipā

firma pmaneat. facta unidmone. xvi. h
 nouū. Anno. m. regnante robro rege. p̄r
 RANNUDVS GRA DEI COMES. hōi ER
 MESSINDIS COMITISSA. Mox qui il
 ta unidmone fecim. et firmare rogau
 m. hōi senofred. p̄r Gauri fred.
 hōi Gaurd. hōi Annal grā dī op̄.
 hōi S. L. An p̄r qui ista unidm
 nō s̄ op̄. et hōi Die et ANNO qd
 hōi SVRA. De alio. p̄r uilla de cubel.

173

In dei nōc Ego Enguica sūa p̄r p̄r ano
 et spontaneē uolūtas. dono hōi ḡlin. b̄nād
 p̄r nūm alaudē qui ē in cubel. p̄r ipā u
 lla. Aduenit aut in p̄mū. may ut p
 alios quōlibet modib; ac uocab; Affron
 tar ab dē in uā qd uadit de cubel
 a galita. A uadit i alaudē de may. p̄r
 quat qd fuit b̄nād d' arat. i. sūa sū
 um dalmatio que uendit ad fūre g
 mū. i. ad ipōe sūa richellis. De octaf
 m nreū q uadit ad ipā mare. De arcū
 hōi p̄rē in Modis de sendredi p̄r. Qu
 cū istas affronationes icūdūt uenū unid
 i. ad ipōe p̄r ar̄ gaurd. i. ad p̄rē uā
 i. p̄rētans. dono. uā ut ut me unca
 i. donens ad me manū nre. i. hōi. i. uā
 unū omīb; dieb; de nō. unū. ac de mō
 ure. i. p̄rētans in uā nado potestatis
 ad unū alodū plenissimū ipā. ut fact
 us nre dā uolūtas sive blandimō
 bonne ut sūe. Si qd hō ut sūa nō; s
 aut hoc uenit ad m̄r p̄r adū au ad uā
 fringendū. nū p̄r hōi in hōi p̄r p̄r
 cū omī sua melioratione. i. p̄r mōū hōi
 cura firma pmaneat omī ipā. Annū ē
 hōi. v. m. hōi. Anno. xl. regni p̄r
 ipō rege. hōi. nū Enguica sūa qui hōi
 donacione firmam ac restit. firmate po
 gam. hōi. nū ḡlin. Arnal. hōi. nū
 mō bon p̄r. hōi. nū b̄nād sendredi

ipsa petra fita qui est in ipsa ruvira de termine de s. martini de olerdula. Sic vadit per ipso campo qui fuit de stradero trono sic vadit per ipsa via morisca usquaue in villa de ferriolo ad ipsa figuera que est in ipsa ciga. Sic vadit ad ipsa buadella ut ad ipsa lacuna. Usquaue ad ipso rovere qui fuit de ferucio et sic vadit per ipso torrento de baillo bono et vadit ad ipso sanillo. ad ipsa cartugosa et sic vadit per ipso puio de montananos qui vadit per medio puio ad ipsa olcinia qui fuit. Sic vadit ad ipsa fagina usquaue ad ipso forno sic ad ipsa moleta et sic ad ipsas purcilgas et sic vadit per ipsa aqua de chunido. Usquaue in ipsa mare. Hoc est veritas».

El document no és datat ni signat, ço que ens planteja el problema de la seva datació. Podria ser que fos antiga, potser anterior al document n.º 277, en primer lloc pel molt ús que fa de topònims de significació vegetal, com, pel cas, *cabra figo*, *ullastrello*, *ipso rovere*, *arannono*, *ruverello*, *ruvira*, *figuera*, *sanillo* (*senillo* = canyís) i *olcinia*. També podem qualificar d'arcaisme l'esment de la *via morisca*.⁽⁴⁵⁾ Alguns —ben pocs— antropònims com *Stradero*, *Ferriolo*, *Ferucio*, poden identificar-se amb cognoms de personatges que trobem en documents de les darreries del segle X o començos del segle XI. El document en si —que podria ésser una falsificació— no aporta aclariments a l'acta dotacional de Sant Miquel; en alguns punts hi ha concordància, en altres hi ha confusió.

Les termenacions comencen, evidentment, pel costat de llevant, amb el *pino quorbo*, lloc de l'actual terme de Sitges, el turó del Picorb. Segons Muntaner, turó que hi ha vora la mar, entre la costa i el Puig de Sant Isidre.⁽⁴⁶⁾ És un bon aclariment, perquè acaba amb la incertesa de fins on arribava la demarcació olerdulana. Del Picorb fa un salt enorme, fins al Cabrafig, i d'ací a la Gavarra, però, en tot cas, exclou Campdàsens i Jafre i inclou Olivella dins dels límits que estudiem.

Desapareix, en el document n.º 278, l'enigmàtica espluga *Derru* del n.º 277,⁽²¹⁾ com també la *llacuna de la palma*; en canvi, ens trobem amb *Ullastrell* i la *Vila-seca*, de no menys difícil ubicació. Ens compensen una mica la *font de Cantallops*⁽⁴⁷⁾ i el *Gorg Negre*,⁽⁴⁸⁾ llocs on coincideixen ambdós documents, com també les aigües de l'*Aranyó*.⁽⁴⁹⁾ El segon document s'estalvia d'esmentar la *torre d'Elmerado*,⁽⁵⁰⁾ que nosaltres associàvem a la

turrim Granata, destruïda l'any 1003 per la «*potentia cordubendis*», i això perquè, des de l'any 950, la Granada, bo i essent domini bisbal, era dins dels termes del *castro Olerdula*. El n.º 278 va de la *font del rouret (roverello)* a la *pedra fita* que hi ha a la *Ruvira in Sancti Martini de Olerdula*.⁽⁵¹⁾ Ací sí que ens trobem en un punt ben definit. La Rovira és un nom de lloc fàcil de trobar en els mapes que tenim a l'abast; assenyala el començament dels límits del terme d'Olèrdola per la banda de ponent, que és on s'observen les divergències més notables.

A.E.C. IV n.º 277 (any 991)	A.E.C. IV n.º 278 (sense data)
in <i>petra ficta</i>	<i>petra fita</i> qui est in ipsa ruvira qui est in termini de s. Martini de Olerdula campo qui fuit de Stradero via morisca ⁽⁴⁵⁾
rivo de Fovexo ipsa strata ⁽⁵²⁾	
villa que dicitur Firriol	villa de Ferriolo ipsa figuera ipsa ciga (la sitja) ipsa buadella (la bovera?) ipsa lacuna ipso rovere qui fuit de Ferucio
aqua qui dicitur ballo bono ⁽⁵⁴⁾	torrento de ballo bono
río qui dicitur S. Stephani	ipso Sanillo (el canyís)
ipsa Sinapi	ipsa tortugosa (la tortuosa)
ipsas borrelarias	puio de montananos (Montanyans) ⁽⁵⁵⁾
ipsas argadarias	ipsa olcinia (alzina)
puio de Floridio	ipsa fagina (la fageda)
ipsa pineda	ipso forno
comba luposa	ipsa moleta ipsas purcilgas (les porcelleres) ipsa aqua de chunido (l'aigua de Cunit) ⁽⁵⁶⁾
ipsa mare	ipsa mare

El problema no és de topònims, ans bé de territori. El puig de Montanyans és a ponent del torrent de la Bruixa (antigament *Ballobono*) i ja dins del terme de Sant Esteve de Castellet. Cunit (escrit *Chunido*) és a ponent de Cubelles. Els noms de llocs intermedis entre Cunit i Montanyans no són pas gaire definidors de la cursa de la divisió de termes, però, en tot cas, és clar que, segons aquest document, Olèrdola abastaria els termes de

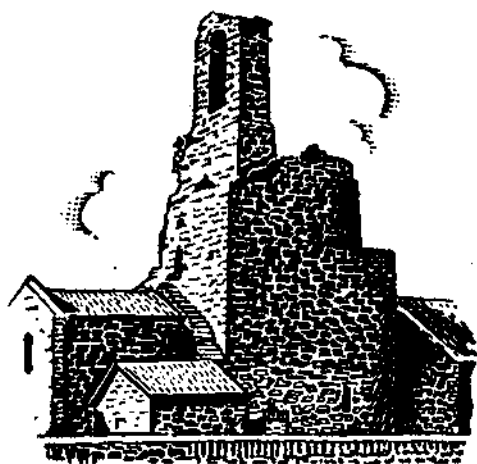
Cubelles, Cunit i part de Castellet. Però el terme de Castellet havia quedat ben especificat des de l'any 977 *in serra qui est super Crespa rocha⁽⁷¹⁾ et pervadit usque in ipsa serra qui est inter predicto termine Snti Stephani e termini de Cubellas...* Si el document fos autèntic, caldria assignar-li una data anterior al 977, però també podria tractar-se d'un document apòcrif, com dóna a entendre —tal vegada— la manca de data i de signatures.

CONCLUSIONS

En primer lloc direm que, en qüestions històriques, no hi ha conclusions definitives. Per la seva pròpia naturalesa són sempre conclusions provisionals. Sempre pot sorgir un document, amagat durant molts anys en un racó d'arxiu, que alteri, de cop i volta, tot quant s'havia entès i dit d'una comarca, d'un poble o d'un personatge.

Pel que nosaltres fins avui sabem i entenem de l'Olièrdola medieval, quan l'antiga posició fortificada fou incorporada al comtat de Barcelona —en temps del comte Sunyer i del bisbe Teodoric, ço és, entre els anys 911 i 937—, li assignarien un ampli domini marítim que, segons el document n.º 278, abastaria des del puig del Picorb a llevant, fins més enllà de Cunit a Ponent, tot plegat uns vint quilòmetres de costa, denominada *la Marítima*, ço que hem traduït per *Maresme del Penedès*. Més cap a llevant, al Garraf, la costa era atribuïda al castell d'Eramprunyà, i més cap a ponent, els frares de Sant Cugat deien que tot era d'ells valent-se d'uns fabulosos privilegis concedits pels emperadors i reis de França, des de Carlemany a Lluís d'Ultramar, perduts per incúria o cremats pels sarraïns⁽⁵⁷⁾ i, finalment, confirmats pel rei Lotari vers l'any 986.⁽⁵⁸⁾

Però l'organització militar del comtat, encomanada en els seus diversos nivells a *magnats, primates, milites* i altres feudals, obligava a fragmentar els dominis, quan no a transigir davant de les pretensions imposades per uns i altres, de manera que, abans de l'any mil, la part oriental de la marítima era posseïda, de jure, pel bisbe de Barcelona, que al·legava una pretèrita ocupació del

Església de Sant Miquel d'Olerdola.

castell de Ribes pel bisbe Guilara,⁽⁵⁹⁾ que l'havia obtingut per lliurament de fidels. La part occidental era lliurada pels mateixos comtes a Gombau de Besora,⁽⁷⁾ sempre al servei del comte. Més endavant, els senyors de Castellet podien introduir una falca entre el comte i Sant Cugat, assolint una sortida a mar per la platja de Calafell.⁽⁶⁰⁾ Olerdola, envoltada per gent que no sempre era fidel al comte, anà perdent, a poc a poc, les seves posicions marítimes i el domini comtal quedà esvaït, però això sí, gaudint de les prerrogatives d'ordre superior que hom faria valdre quan convingués. Olerdola, reduïda a una posició interior, perdria l'impuls que en l'alta medievalitat li permetria catalogar-se entre les ciutats d'un poc estructurat comtat de Barcelona.

Nosaltres ens hem limitat a una temptativa de descripció de com eren els dominis olerdolans a l'entorn de l'any mil, tal vegada seduïts per una toponímia important i variada, pensant que, al darrera de cada topònim, s'hi amaguen unes persones que han artigit la terra, han sembrat gra, plantat arbres i vinyes i han edificat cases i, sobretot, han donat vida a unes terres que, després, uns grans senyors es farien seves, dient que ells les defensarien, atribuint-se el mèrit de la repoblació. Potser sí que, meditant sobre l'origen dels noms de lloc, podríem donar una volta als fets, que capgirarien les consuetudinàries interpretacions de la història nostrada.

REFERÈNCIES

- (1) Cartulari de Sant Cugat del Vallès. Edició de Josep Rius (abr. C.S.C.V.). Vol. I, p. 101, n.º 126.
- (2) Antiquitatum Ecclesiae Cthedralis (abr. A.E.C.), llibre IV, n.º 277.
- (3) Punt (9) de la fig. 1, C.S.C.V., I, 245, n.º 292.
- (4) *Llibre Blanc de Santes Creus*. Edició de Frederic Udina i Martorell (abr. L.B.S.C.), p. 9, n.º 8.
- (5) Punt (13) de la fig. 1. Hi ha un esment de «guardiola de Floridjo» en A.E.C., IV, F, 115, n.º 296.
- (6) Punt (15) de la fig. 1. *Comba luposa*, que traduïm per *Coma Llobatera*, topònim que, almenys, pervisqué fins a mitjan segle XVIII. En un capbreu de les terres del castell de la Geltrú, datat de l'any 1591, hi ha una referència de la coma Llobatera «dividint dit terme de la Geultru y de Vilanova», en les afrontacions del mas de Juny, avui inexistent, que era de Pere Soler de la Parra (Fol. 10).
- (7) A.E.C., n.º 173.
- (8) Punt (28) del mapa fig. 1. Rocha Crespa és, evidentment, el mateix lloc que Crespa Rocha de la referència (1).
- (9) Coneixem el testament de Gombau de Besora per ANTONI PLADEVALL, en «San Miquel del Fai, antiguc cenobio y parroquia», *Ausa*, XL (1962) pp. 209-28, extret del «Cartulari de St. Víctor de Marsella», edició de M. Guerard, núms. 1046 i 1048.
- (10) GARI Y SIUMELL, Rvdo. P. Fr. José Antonio, *Descripción e historia de la villa de Villanueva y Geltrú*, Ed. Joan Rius i Vila (1963), p. 153.
- (11) Punt (25) de la fig. 1. També s'esmenta aquest lloc l'any 1002 en la donació al monestir de Sant Cugat d'un alou dit Llacunalba o bé Canyelles, C.S.C.V., II, p. 11, n.º 364.
- (12) El topònim de la **Bisbal**, en terme del castell de la Geltrú, va mantenir-se, almenys, fins a les darreries del segle XVI. Segons el capbreu que hem esmentat en (6), hi ha nombroses referències a aquest indret que ens permeten situar-lo a menys de mig quilòmetre a N. del castell de la Geltrú, entre el camí de Vilafranca i el torrent de les Fembres, avui del Liimonet, afluent del torrent de la Pastera.
- (13) Punt (26) de la fig. 1.
- (14) Punt (29) de la fig. 1. Es un lloc que no hem identificat.
- (15) Punt (27) de la fig. 1.
- (16) Punt (17) de la fig. 1. Aquesta identificació, la vam exposar per primera vegada en «Precisiones sobre la antigüedad de Sitges» publicat a *El Eco de Sitges*, del 9 d'octubre de 1949.
- (17) Punt (18) del mapa fig. 1. A.E.C., IV, n.º 278, comença «In primis de oriente in pino quorbo», ço és, Pi corb. Segons Ignasi M.ª Muntaner en «Els noms de lloc del terme de Sitges I», p. 134, n.º 1413: PICORB, turó que hi ha vora el mar, entre la costa i el puig de Sant Isidre.
- (18) Punt (19) de la fig. 1.
- (19) Punt (20) de la fig. 1.

- (20) Punt (21) de la fig. 1.
- (21) Punt (1) de la fig. 1.
- (22) A.E.C., IV, F. 157, n.º 367.
- (23) C.S.C.V. I, p. 44, n.º 49.
- (24) C.S.C.V. I, p. 76, n.º 92.
- (25) BOFARULL, *Los Condes de Barcelona vindicados*, I, pp. 175-179.
- (26) C.S.C.V. II, p. 80, n.º 346.
- (27) Arxiu de la Corona d'Aragó, Ramon Berenguer I, n.º 383.
- (28) C.S.C.V., II, p. 423, n.º 764.
- (29) C.S.C.V., III, p. 129, n.º 946.
- (30) LLOPIS I BOFILL, JOAN, *Assaig històric sobre la vila de Sitges*, Edició del Grup d'Estudis Sitgetans (1977), pp. 160-161.
- (31) MUNTANER Y PASCUAL, op. cit. p. 95, n.º 703.
- (32) El vilanoví Francesc Papiol de Padró, senyor de Jafre, l'any 1789 creia possible la fundació d'aquell lloc per Túbal, net de Noè i fill de Jafet, donant-li el nom de Jafeto, en memòria del seu pare, això vers l'any 2224 aC. Ara (1987) l'argentí Guillermo Cazanave concedia la fundació d'aquest al faraó egipci Kefren, que ell converteix en Ja-Fra, del segle VI aC. Aquestes fantasies són desproveïdes de la menor base històrica en les seves vessants arqueològiques, documentals o tradicionals.
- (33) De «Marca Hispànica» a *Els Castells Catalans*, II, p. 672.
- (34) «Speculum Decanatum Poenitensis et Apiariae», fol. 673.
- (35) V(ICENÇ) C(ARBONELL) V(IRELLA) I J(OAN) V(IRELLA) B(LODA) a «Els castells de la Baronia de Jafre» a *Circular per als socis de A.E. Talaia*, Novembre 1969.
- (36) C.S.C.V., I, p. 233, n.º 277.
- (37) C.S.C.V., II, p. 11, n.º 364.
- (38) «Speculum Decanatum Poenitensis et Apiariae», loci cit.
- (39) «Sententia Arbitrale prolata per Judices die 1 octubris inter partis Episcopi et prioris Virginum», Arxiu Mensa Episcopal, III, «sub feudi castri el termino de Olivelli, n.º 2», fol. 110 i, també, Arxiu de la Catedral de Barcelona, pergamins del Priorat de les Verges, sala 3 armari 20, doc. 90.
- (40) Transcripció de l'escriptura feta per Ferran Valls i Taberner, reproduïda a *Castells Catalans*, I, p. 373.
- (41) L.B.S.C., p. 368, n.º 369.
- (42) L.B.S.C., p. 96, n.º 94.
- (43) FONT I RIUS, J. M.º, *Cartas de Población y Franquicia*, I, pp. 180-181.
- (44) CARBONELL I VIRELLA, V. «Història d'Olivella» a *Festa Major Olivella*, 1971.
- (45) ROVIRA I VIRGILI, ANTONI. *Història Nacional de Catalunya*, edició 1924, III, p. 337.
- (46) Punt (18) fig. 1.
- (47) Punt (2) fig. 1.

- (48) Punt (3) fig. 1 entenem que vinculat al lloc i monestir de St. Sebastià dels Gorgs.
- (49) Punt (4) fig. 1. Coincidim amb A. Margarit en l'equivalència amb l'**Avernó**.
- (50) Punt (5) fig. 1. Desconeixem qui era l'Elmerado de la torre; qui sap si podria correspondre a l'Ermenardo, germà d'Udalarde, fills d'Udalardi, citats en C.S.C.V., I, p. 12, n.º 9, en una donació al monestir de terres del castell de Subirats l'any 917. Quant a l'esmentada torre, nosaltres, per coherència dels límits antics d'Olièrdola, l'hem identificat amb la «turrim Granatam quae constructa erat in nostro alode», destruïda per la «potencia cordubentis cum magno et innumbrabili exercito (venit) in locum Penitensis et devastaverunt omnes marchias...» i, passats un parell d'anys, el bisbe Aeci volgué reconstruir (A.E.C., IV, F. 152, n.º 355), torre que deu correspondre's amb una donació efectuada el 950 pel bisbe Guilarà d'una terra situada en terme del castell d'Olièrdola, al lloc anomenat la Granada (A.E.C., IV, n.º 356).
- (51) Punt 8, fig. 1. Si bé la Rovira és un nom genèric equivalent a la **roureda**, en aquest cas no hi ha dubte en la identificació, corresponent a un punt d'intersecció dels actuals termes de Sant Martí Sarroca i Santa Margarida i els Monjos (antiga dependència d'Olièrdola), prop de la confluència del **torrent de la Rovira** i el riu de Foix.
- (52) **Ipsa strada**, ço és, la carretera. Quina carretera? Seria ja l'estrada francisca o estrada calçada? L'alou bisbal de la Granada el 950 ja es deia estrada **calciata** (loc. cit. en 50). En terme d'Olièrdola, l'any 978 la **calciata Francisca** (C.S.C.V., I, p. 105, n.º 130). Ara bé, el document (b), sense data, entre la fita de la Rovira i la vila Ferriol situa la **via morisca**, que, si el mot té algun sentit, és suposar-la anterior a la construcció de la calçada. Anotem, de pas, prop de la via morisca, l'existència d'un camp que fou de l'Estrader, literalment, constructor d'estrades.
- (53) Punt (9), fig. 1; (54). Punt (10), fig. 1 (torrent de la Bruixa).
- (55) Punt (23), fig. 1; a ponent del torrent de la Bruixa, per tant, bastant endins del terme de Castellet. D'ací endavant, els topònims que traduïm per l'**alzina**, la **fageda**, el **for**, la **moleta** i les **porcelleres** han resultat, per a nosaltres, inidentificables.
- (56) Punt (24). Fig. 1.
- (57) C.S.C.V., II, p. 180, n.º 537 i següents.
- (58) C.S.C.V., I, n.º 173, pp. 144 a 148, l'original és perdut havent-hi dues còpies de contingut diferent, motiu pel qual s'ha dubtat de l'autenticitat d'ambdós, sense arribar a dir que eren falsos. La data, segons Abadal, seria de gener a febrer de l'any 986.
- (59) A.E.C. IV, F. 157, n.º 368.
- (60) C.S.C.V., II, p. 203, n.º 545; la data és 1037, juliol, 19.
-